

Wat is er toch aan de hand met Joods Nederland?

Een persoonlijke verkenning van de demografische, maatschappelijke en politieke ontwikkelingen die de toekomst van de Joodse gemeenschap in Nederland beïnvloeden

Een PS, een “afterthought”, na een 36-jarige carrière in Joods Nederland
Lezing van Hans Vuijsje bij zijn afscheid als Algemeen directeur-bestuurder van Joods Maatschappelijk Werk (JMW) op 22 februari 2018

Inleiding

Het zal niemand ontgaan zijn dat er de afgelopen jaren heel wat gebeurt in Joods Nederland.

Beth Shalom, een ooit zeer sterke organisatie, moest worden overgenomen door Cordaan; het eveneens zeer gerenommeerde Sinai Centrum werd overgenomen door Arkin; JMW heeft zijn Thuiszorgorganisatie ook overgedragen aan Cordaan; de Joodse identiteit van een aantal instituties staat ter discussie; met een enkele uitzondering dalen de ledenaantallen van de Joodse Kerkgenootschappen en het NIK, het IPOR en de PIG zijn verwickeld in heftige bestuurlijke perikelen; de Joodse scholen (JBO en het Cheider) hebben het bepaald niet makkelijk, de leerlingaantallen dalen met name door de zware beveiligingsmaatregelen die moeten worden getroffen en zij staan voor aanzienlijke financiële uitdagingen; het NIW heeft al stevige bezuinigingen doorgevoerd en weet nu een balans te houden mede dankzij subsidies van fondsen als Levi Lassen en Maror en een abonneebestand dat voor zo'n 20 procent bestaat uit niet-Joden; de Joodse Omroep is opgenomen binnen de EO; de vereniging Het Ondergedoken Kind (HOK), de vereniging Joodse Oorlogskinderen (JOK) en Jonag leiden een zeer moeizaam bestaan; de vrouwengroep Deborah bestaat niet meer; van de jongerenorganisaties Ijar, Sjoelche en Moos wordt al jaren weinig meer gehoord; Crescas, een zeer geroemd Joods-educatieve organisatie, moet het met steeds minder formatie en budget doen; diverse sjoels lopen leeg en kunnen nog maar net, of niet meer, sjoeldiensten organiseren; Maccabi Sport doet het goed maar het van oudsher zo krachtige Maccabi Tennis ligt op zijn gat. Ga zo maar door.

De vraag is of dit de gebruikelijke incidenten zijn die Joods Nederland kenmerken of dat Joods Nederland op een keerpunt in zijn ontwikkeling staat.

Bij mijn afscheid van JMW wil ik de situatie binnen Joods Nederland eens onder de loep nemen. Hoe ziet de brede Joodse gemeenschap er anno 2018 uit? Welke kant gaan wij uit?

Voor mij is dit een afronding. Een soort Post Scriptum bij het werk dat ik de afgelopen 36 jaar heb mogen verrichten binnen Joods Nederland. Een Post Scriptum, een PS, wordt vertaald als 'nabeschouwing'. Mooier vind ik de Engelse vertaling 'afterthought', een 'nabrand'. Waarom vind ik zo'n afterthought van belang? Waarom zo mijn carrière binnen de Joodse gemeenschap beëindigen?

In die 36 jaar dat ik in diverse functies bij JMW heb gewerkt ben ik in de unieke positie geweest om met nagenoeg alle Joodse organisaties warme contacten te onderhouden, de (bestuurlijke) ontwikkelingen van Joodse organisaties te volgen en daarmee een beetje in de keuken te kijken van 'Joods Nederland'. Ik heb daarbij de enorme kracht, maar ook de zwakheden van de Joodse infrastructuur leren kennen. Die kennis van, en ervaring met de Joodse gemeenschap, vormt de basis van deze analyse.

Veel van wat ik ga zeggen weet u. Toch zorgt de waan van alle dag dat wij steeds binnen de bestaande structuren blijven denken en het ons niet lukt daar uit te breken. Dat is wel belangrijk, want het kan van invloed zijn op ons handelen naar die toekomst toe. Ik hoop met deze analyse een laatste bijdrage te leveren. Na meer dan drie decennia werken binnen de Joodse gemeenschap en enige maanden uit de hectiek en stress van het bestuurderschap van JMW denk ik dat ik aan zo'n analyse toe ben. Uiteindelijk is dat oordeel natuurlijk aan u.

Om mijn analyse te toetsen, heb ik in de afgelopen tijd met heel veel mensen binnen de Joodse gemeenschap gesproken. Mensen die zowel professioneel, religieus of bestuurlijk binnen het georganiseerde Jodendom werkzaam zijn, sleutelfiguren, maar ook mensen die daar verder van afstaan.

Het zijn mensen vanuit alle stromingen binnen Joods Nederland. Ouderen en jongeren. In totaal 28¹. Hoe zien zij de situatie in Joods Nederland? Wat speelt er?

De personen met wie ik gesproken heb zijn natuurlijk niet verantwoordelijk voor hetgeen hier wordt geschreven. Dit is mijn persoonlijke analyse, mijn Post Scriptum, de nabrand die ik de Joodse gemeenschap mee wil geven.

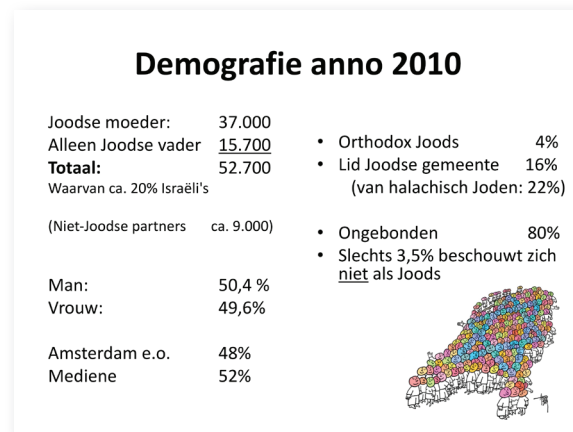
De demografie van de Joodse gemeenschap in Nederland anno 2010

Het is misschien goed om te beginnen met de vraag wat ik bedoel met de Joodse gemeenschap in Nederland. Iedereen heeft daar immers een eigen beeld van dat wordt gekleurd door zijn of haar positie binnen de Gemeenschap. Het is bijna altijd de kring waarbinnen wij leven dat dit beeld bepaalt. Onze familie, vrienden en kennissen; onze sociale omgeving; de Joodse organisaties die wij bezoeken. Dat beeld is daarmee vaak heel persoonlijk en beperkt.

¹ De namen van de gesprekspartners worden nagenoeg allen in de bijlage opgenomen.

Het voordeel van het werken bij JMW is dat dit je horizon heel erg verbreedt. Via je collega's -de maatschappelijk werkers, de sociaal cultureel werkers, de opbouwwerkers en de thuiszorgers- hoor je verhalen uit een brede praktijk. En dan zijn er natuurlijk de onderzoeken die JMW uitvoert. Dat zijn kleinschalige behoefte- en effect onderzoeken, maar evenzeer grote demografische onderzoeken waarbij ook naar de binding met het Jodendom wordt gekeken. Dat alles bij elkaar geeft een mooi totaalbeeld van de Joodse gemeenschap in Nederland.

Mijn uitgangspunt is die van het demografisch onderzoek uit 2010. Het geeft een zeer betrouwbare schatting van het aantal Joden in Nederland omdat de berekeningen gerelateerd konden worden aan de uitkomsten van de individuele Maror-verdeling die in de zelfde tijd werd uitgevoerd.

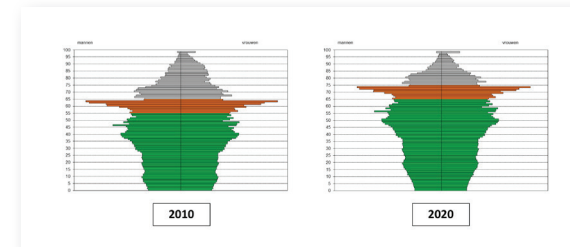
We hebben het dan over ruim 52.000 personen waarvan zo'n 20 procent Israëli's. Van de totale groep heeft 70 procent een Joodse moeder en 30 procent alleen een Joodse vader. Samen met de niet-Joodse partners, waarmee zij een eenheid vormen, zit je iets boven de 60.000 individuen. Het past zo ongeveer in het Ajax-stadion! Deze groep mensen geven, in brede zin, Joods Nederland vorm. Joodse organisaties bestrijken veelal delen van deze groep. Zo is bijvoorbeeld 16 procent lid van een Joods Kerkgenootschap en frequenteert misschien zo'n 25 procent Joodse activiteiten in al zijn veelzijdigheid.

Die brede pluriforme groep wordt beïnvloed door verschillende factoren. Demografische factoren die aan de groep eigen zijn, maar ook maatschappelijke en politieke ontwikkelingen oftewel de Tijdgeest.

Demografische veranderingen in Joods Nederland

In het demografisch onderzoek van 2010 zijn prognoses naar de toekomst gemaakt, zo ook een prognose van het demografische profiel in 2020. Wij leven op dit moment in 2018, 2020 is niet ver weg meer.

Wat leren wij van deze leeftijdsverdeling als wij die vergelijken met die van 2010?

Ten eerste dat de groep overlevenden van de Sjoa heel wat kleiner is geworden. In aantallen is het gedaald van ca. 9.350 naar ca. 5.600. Een afname van 40 procent. Het aantal ouderen, de Eerste generatie, daalt dus snel.

Tegelijk zien wij de grote groep Naoorlogse generatie, geboren tussen 1945 en 1955 ouder worden. Deze groep is inmiddels gepensioneerd of zal snel met pensioen gaan. De invloed van de babyboomers op het dagelijks leven wordt daarmee kleiner. Het is m.n. deze groep die sterk met de oorlogsproblematiek van hun ouders bezig was en met hun eigen problematiek als Naoorlogse generatie. In deze leeftijdscategorie zitten ook veel Israëli's. Velen van hen zijn niet zo zeer religieus, maar ze hebben vanuit de Israëli'sche samenleving een natuurlijk Jodendom meegekregen waarbij zij, ook als zij niet religieus zijn, op een vanzelfsprekende manier leven met de sjabbath en Joodse feestdagen.

Vaak is het wat negatieve commentaar op bijeenkomsten, cursussen en sjoelbezoek dat deze zo overheerst worden door 'ouderen'. De realiteit is dat de jongere generaties (30-50 jaar) bezig zijn aan het opbouwen van hun carrière en hun gezinsleven. Zij hebben weinig tijd voor iets anders. Daarbij komt dat de Derde en Vierde generatie, niet alleen aanzienlijk kleiner in aantal zijn maar zich ook duidelijk onderscheidt van de oudere generaties.

Volgens het demografisch onderzoek van 2010 is de Naoorlogse generatie de meest 'Joodse' generatie. Als wij een vergelijking maken tussen de Naoorlogse generatie en hun kinderen dan zien die kinderen zichzelf beduidend

minder als Joods maar meer als iemand met een Joodse achtergrond; er is minder belangstelling voor Joodse onderwerpen, ze worden minder door de Sjoa beïnvloed in hun contacten met niet-Joden en hun vriendenkring is minder Joods.

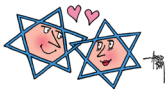
Er ontwikkelt zich een ander soort Jodendom

	Geboren 1945-1960	Na 1960
Beschouwt zich niet als Joods maar als iemand met een Joods achtergrond	26%	34-36%
Belangstelling Joodse onderwerpen	24%	6-12%
Gereserveerd t.o.v. niet-Joden door Sjoa	20%	4- 5%
Verdeling vriendenkring	44% Joods	27-30% Joods
Enige binding Israel	84%	60-75%

Je zou kunnen zeggen dat de Derde en Vierde generatie meer geïntegreerd is in de Nederlandse Samenleving en -gelukkig- minder door de Sjoa wordt beïnvloed. Daarnaast is hun binding met Israël duidelijk zwakker.

Eén van de oorzaken van de verandering in Joodse binding is ongetwijfeld het hoge percentage gemengd gehuwden.

Gemengde huwelijken

Joden met een Joodse partner...

	Percentage met Joodse partner
• 1e generatie	52%
• Naoorlogse generatie	44%
• Derde generatie	26%
• Vierde generatie	14%

Uit het demografisch onderzoek blijkt dat er nogal een verschil in Joodse binding is bij de kinderen uit een huwelijk van twee Joodse ouders en de kinderen die alleen een Joodse vader hebben. Ook een bewust Joodse opvoeding speelt daarbij een grote rol.

In dit kader zie je twee ontwikkelingen die de identiteit van Joods Nederland beïnvloeden en bedreigen:

Ten eerste, degenen die zich in de periferie van de Joodse gemeenschap bevinden hebben een steeds zwakker wordende Joodse binding, het aantal gemengd gehuwden neemt aanzienlijk toe en zij voelen zich buiten de Joodse gemeenschap staan.

Ten tweede, bij degenen die een bewust Joodse opvoeding kregen neemt het aantal gemengd gehuwden ook toe, zij het minder, maar vanuit deze groep vertrekken weer veel jongeren naar het buitenland, m.n. Israël. De Nederlands Joodse gemeenschap is te klein voor hen, voor hun partnerkeuze en voor hun beleving van het Jodendom.

Bedreigingen voor Joods Nederland

<u>Bewust Joods opgevoed</u>	<u>Niet Joods opgevoed</u>
- Sterke Joodse identiteit	- minder sterke Joodse binding
- Trek naar buitenland (o.a. Israel, Amerika, Engeland)	- Aanzienlijk meer gemengde huwelijken
- Meer gemengd huwelijken	- Minder binding Israel
- Minder binding Israel	- Minder binding Sjoa
- Minder binding Sjoa	

Joodse binding: ouders en kinderen...

In zijn algemeenheid kan je stellen dat de kinderen en kleinkinderen van de Naoorlogse generatie, de generaties die steeds meer het dagelijks en sociale leven in Nederland gaan beïnvloeden, een duidelijk andere Joodse identiteit hebben.

Gevolgen van veranderingen in demografie en binding

De demografische veranderingen en de veranderingen in Joodse binding en Joodse identiteit hebben natuurlijk gevolgen.

De Eerste generatie wordt steeds zorgbehoevender en kleiner in aantal.

De Naoorlogse generatie, een grote groep in de demografische opbouw van Joods Nederland, is of gaat met pensioen. Zij hebben meer tijd en meer geld en gaan in hun vrije tijd activiteiten zoeken die leuk en zinvol zijn. Zij zullen de Joodse activiteiten in de komende jaren beheersen. Daarnaast gaat hun aandacht nu natuurlijk steeds minder naar hun ouders en steeds meer naar hun kinderen.

Deze verschuiving van aandacht van de Eerste generatie naar de Derde en de Vierde generatie, samen met de veranderingen in Joodse binding van die Derde en Vierde generatie, leidt tot hernieuwde belangenafwegingen. Die is minder gericht op die Eerste en Naoorlogse generatie en meer op de volgende generaties.

De Tijdgeest

In die 36 jaar dat ik binnen de Joodse gemeenschap werkzaam ben geweest ben ik er achter gekomen dat Joden net 'gewone' mensen zijn, maar dan een klein beetje anders. Net als 'gewone mensen' beïnvloeden maatschappelijke en politieke ontwikkelingen ook onze levens. Laat ik er een paar noemen. U zult het zeker herkennen. Onze jongeren van tussen de 30 en 40 jaar zijn hoog opgeleid en ambitieus. Zij hebben het druk, druk, druk. De beperkte tijd naast hun werk besteden zij aan hun kinderen, hun partner (in die volgorde) en aan een sociaal leven met vrienden en familie.

Zoals ik eerder aangaf is hun Joodse binding anders dan die van hun ouders en grootouders maar er zijn meer veranderingen die hun Joodse leven beïnvloeden.

Onze *manier van communiceren* is de laatste twee decennia revolutionair veranderd. Het gebruik van sociale media heeft een enorme vlucht genomen. Je hoeft niet meer bij elkaar te komen, je kan elk moment van de dag via Whatsapp, Facebook, Twitter, Snapchat en noem maar op, contact met elkaar hebben. Die mogelijkheid is veel vrijblijvender dan fysiek contact waarbij je je agenda moet trekken en tijd moet vrijmaken. Tegelijk kan je 24-uur per dag kennis nemen van alles wat in de wereld gebeurt, ook in de Joodse wereld.

Een vanzelfsprekend en langdurig *lidmaatschap van een organisatie* is uit de tijd. Je legt je niet meer zo vast. Je legt je zeker niet meer zo vast op een enkele organisatie zoals een politieke partij, een omroep, een krant of een Joods Kerkgenootschap. Er is zoveel te doen. Wij kennen steeds meer een -wat één van mijn gesprekspartners noemde- Netflix-mentaliteit.

Wij maken op een moment dat wijzelf bepalen gebruik van diensten en voorzieningen die wij op dat moment interessant vinden of nodig denken te hebben. Steeds minder is er de vanzelfsprekendheid om je ergens aan te binden. Voor de Eerste en Naoorlogse generatie bestond die vanzelfsprekendheid, die loyaliteit aan 'hun' Joodse gemeente, vaak wel. Ook als zij niet gelovig waren. De oorlogservaringen speelden daarbij een grote rol. Bij de kinderen en kleinkinderen, de Derde en Vierde generatie, betreft het een steeds kleiner wordende groep van jongeren die bewust Joods zijn opgevoed en van wie de ouders ook lid zijn.

Het wordt hierdoor ook steeds moeilijker om vrijwilligers en bestuursleden te vinden. Mensen die zich daadwerkelijk willen inzetten. Veel mensen gaan achterover zitten en bezien het aanbod als gewone consumenten. "*Vind ik dit leuk?*", "*Is het goed genoeg georganiseerd?*", "*Er zijn vandaag ook zoveel andere activiteiten die interessant zijn, misschien wel interessanter!*". Ook dit is een teken van de tijd!

De nieuwe vormen van communicatie, de Netflix-mentaliteit en de meer vrijblijvende instelling hebben invloed op het Joodse leven. De jongere generaties zullen anders gebruik gaan maken van de Joodse infrastructuur en op een andere manier daarbij betrokken zijn.

Er zijn meer maatschappelijke en politieke ontwikkelingen die ons beïnvloeden en die ons soms ook recht in het hart raken.

In de Nederlandse Samenleving zakt *WO II* langzaam weg. Het is al een ver verleden. Waar in de zestiger jaren werd gedacht in zwart en wit, goed en kwaad, zijn het nu de grijstinten die de overhand hebben. Een kleindochter van een nazi kan over haar boek vertellen in Westerbork, Anne Frank wordt als symbool gebruikt voor alle ellende in de wereld tot het dierenleed aan toe. Met die 'overgevoeligheid' van Joden hoeft niet meer zoveel rekening te worden gehouden.

Daar voegt zich binnen de Nederlandse Samenleving een duidelijke en sterke *antireligieuze tendens* aan toe. We hebben al de discussies gehad over de sjechita, het ritueel slachten, en wij maken ons op voor de onvermijdelijke discussie over de b'rit mila, de besnijdenis. Die discussies doen ons ook wat. Het geeft ons een ongemakkelijk gevoel.

En dan is er natuurlijk ook de sterke *anti-Israël* stroming in de Nederlandse

Samenleving. De vreselijke discussies over Israël. In het beste geval laten wij onze stem horen, maar al te vaak duiken we weg en vermijden die situaties. Israël maakt ons allang niet meer zo trots!

Toen ik in 1982 bij JMW begon te werken was er binnen de Joodse gemeenschap een sterke cultuur van 'niet opvallen', dat veranderde in de tachtiger en negentiger jaren o.a. als gevolg van de activiteiten van JMW voor de Naoorlogse generatie. Joods-zijn was eigenlijk wel een beetje 'cool'. Wij zijn nu weer terug bij af. Het uitkomen voor je Jood-zijn geeft vaak alleen maar gedoe. Is dat de moeite waard?

Dit gevoel van ongemak wordt versterkt door anti-Joodse uitingen. De discussie of het er meer dan vroeger zijn is niet relevant. Het gaat om de beleving!

Het is de laatste jaren makkelijker geworden om via sociale media anoniem, maar soms ook in het openbaar, negatief over Israël, en dan in één adem over Joden, te zijn.

En dan worden we ook nog geconfronteerd met *anti-Joodse terreur* zoals de acties in Parijs, Brussel en Kopenhagen. Ook het terrorisme gericht op Joodse doelen geeft zo'n 'ongemakkelijk' gevoel. Soms is het meer dan ongemakkelijk, is het bezorgdheid en zelfs angst. Natuurlijk is dat niet altijd manifest, maar het is op de achtergrond wel altijd aanwezig. Ook bij de Derde generatie.

Mensen verbergen weer hun Mageen David, hun Davidster, orthodoxe Joden dragen een pet over hun keppel en sommigen hebben zelfs de mezoezah van hun buitendeur gehaald. Joden duiken weer een beetje onder, willen opnieuw niet meer zo opvallen.

Veranderende Joodse identiteit, veranderende Joodse infrastructuur

Belangrijke bindingsfactoren als religie, de Sjoa en de betekenis van Israël, nemen af. De Joodse identiteit wordt door de maatschappij beïnvloed en ontwikkelt zich. Die Joodse identiteit is daardoor aan sterke verandering onderhevig. Wij zitten in een overgang van een oude cultuur die nog steeds geschikt is voor de nog in leven zijnde Eerste generatie, en redelijk geschikt is voor een belangrijk deel van de door hun ouders sterk beïnvloedde en zeer Joodse Naoorlogse generatie, naar een nieuwe Joodse cultuur die gevormd wordt door de Joodse identiteit van volgende generaties.

Joodse organisaties zullen zich moeten gaan aanpassen aan die nieuwe Joodse identiteit. Soms lijkt het er wel eens op dat wij vergeten zijn dat

organisaties er voor mensen zijn en dat mensen er niet zijn voor organisaties.

Organisaties hebben altijd twee taken:

- het voortzetten van de activiteiten die voor het heden nodig zijn; en
- zich voorbereiden op de toekomst.

De vraag is of Joodse organisaties daartoe in staat zijn en die omslag naar een andere toekomst kunnen maken.

Joodse organisaties en maatschappelijke en politieke ontwikkelingen

Ook organisaties zijn onderhevig aan de tijdgeest. Alle ontwikkelingen die ik eerder beschreef hebben gevolgen voor de Joodse infrastructuur.

Het aantal jongeren dat lid wordt van een Joodse gemeente is laag; de aanmeldingen voor Joodse scholen daalt; jongeren maken minimaal gebruik van voorzieningen, deze groep is moeilijk bereikbaar. Hun manier van communiceren is anders en er is een veel grotere vrijblijvendheid tegenover het georganiseerde Jodendom.

Joodse organisaties als scholen, welzijn- en gezondheidszorgorganisaties en de media (de Joodse Omroep!) staan ook *politiek onder druk*. Zogenaamde categorale identiteitsgerichte organisaties passen niet meer in het Nederlandse bestel en hoewel de Overheid kleinschaligheid van instellingen soms met de mond belijdt, heeft dat geen gevolgen voor het beleid en de financiering. Joodse organisaties zitten nagenoeg allemaal in een soort 'overlevingsmodus'.

Voor directies en bestuurlijke organen is dat 'overleven' niet makkelijk. Het vraagt veel inspanningen en brengt aanzienlijke stress met zich mee. Ik weet daar alles van! Ik heb daarmee zo'n 15 jaar van mijn werkzaam leven geworsteld. Vanaf 2003, de eerste echte bezuinigingsaanval op JMW.

Ik zie dat directies en besturen dat niet altijd meer aankunnen of willen. Dat steeds moeten vechten, dealen met tegenslagen, oplossingen zoeken, opkomen voor je doelgroep en voor je organisatie, is op den duur slopend. Je ziet dat deze organisaties in een soort onvermijdelijke neerwaartse spiraal komen. Waar men zich oorspronkelijk richtte op de eigen doelgroep, worden langzamerhand de criteria voor de doelgroep verbreed. De criteria worden zo breed dat ook niet-Joden worden meegenomen en tot slot, uitgeput, wordt de organisatie overgedaan aan een welwillende en goedbedoelende algemene organisatie. Daar blijft het een afdeling tot men er daar ook geen brood meer inziet en de afdeling ophoudt te bestaan.

In dit moeizame proces worden om financiële redenen consequenties getrokken die niet in het belang zijn van de doelgroep en de Joodse identiteit stukje bij beetje aantasten. De afweging tussen het belang van mensen en de financiën is moeilijk. Soms worden de consequenties te laat getrokken, maar soms ook te vroeg.

Dit soort processen lijken bijna onvermijdelijk en zijn niet alleen voorbehouden aan Joodse organisaties. Ze speelden ook bij de stichting Burgeroorlogsgetroffenen (SBO), de Stichting 1940-1945 voor verzetsdeelnemers en bij Pelita voor oorlogsgetroffenen uit Nederlands-Indië.

De vraag is of er nog genoeg leiderschap is om zowel de huidige Joodse activiteiten, en de organisaties die er toe doen, overeind te houden en tegelijk de nieuwe ontwikkelingen tegemoet te treden.

Leiderschap

Het is steeds moeilijker om Joden te vinden die zich voor de Joodse gemeenschap willen en kunnen inzetten. Leerkracht, welzijnswerker, pastoraal werker; het zijn niet de beroepen waar Joodse jongeren snel voor kiezen. Ze zitten in de ICT, in het zakenleven, zijn arts, advocaat.

Ook voor de managementposities is het moeilijk om Joden te vinden. Dat was overigens altijd al zo, maar er is een verschil met de tijd dat ik mijn carrière begon in 1982. Ook toen waren er niet-Joodse directies, maar dat waren mensen die binnen de organisatie waren opgeklommen. Mensen die de doelgroep soms nog beter kenden dan nieuw aangestelde Joodse directies. Anno 2018 ontkomen wij er niet aan om niet-Joodse managers aan te trekken die geen ervaring met Joden hebben.

Dat is zonder meer een probleem, want bij de veranderingen die nu aan de orde komen moet je de doelgroep tot diep in de haarvaten kennen.

Niet-Joodse managers zullen zich, het kan niet anders, meer op organisatorisch en bedrijfseconomisch vlak onderscheiden dan in het ontwikkelen van een nieuwe visie op de Joodse infrastructuur. Die ontwikkeling loopt parallel met de ontwikkeling in bestuurlijk Joods Nederland.

Tot de jaren tachtig kenden wij in Joods Nederland een sterke regentenmentaliteit. De besturen waren de baas, de directies voerden uit. In de tachtiger en negentiger jaren kwam hier verandering in. De besturen gingen op afstand, de directies werden verantwoordelijk en grotere organisaties gingen over naar het zogenaamde Raad van Toezicht-model. De directies worden bestuurders en moeten zowel het beleid uitzetten als uitvoeren.

In de laatste jaren zijn deze wezenlijke veranderingen echter weer behoorlijk teruggedraaid. Ook dat komt door maatschappelijke ontwikkelingen. In de afgelopen tijd zijn leden van Besturen en Raden van Toezicht steeds vaker persoonlijk aansprakelijk gesteld bij de financiële problemen van hun organisaties. Dit maakt toezicht houden er niet makkelijker op. Je doet dat er niet zomaar even bij. Het is niet vrijblijvend en kan je persoonlijk leven theoretisch verregaand beïnvloeden. Leden van Raden van Toezicht voelen zich daardoor bijna gedwongen om dichter op het uitvoerend werk te gaan zitten en weer de oude rollen aan te nemen.

Daarbij komt een ander algemeen verschijnsel, dat bij ons Joden mogelijk nog sterker is, 'het beter weten'-complex. Hoog opgeleid en met toegang tot alle informatie die er in de wereld is, weten wij het allemaal even goed en eigenlijk gewoon beter dan de ander.

Die beide trends leiden ertoe dat professionals regelmatig worden gepasseerd en dat bestuurlijke organen zich daarbij met name richten op datgene waar ze inderdaad meestal verstand van hebben: de financiën, een gezonde financiële bedrijfsvoering. Het probleem bij Joodse organisaties is echter dat zij geen profit-organisaties zijn en zelfs geen gewone non-profitorganisaties. Joodse organisaties moeten per definitie meestal werken met een gebrek aan financiële middelen vanwege de kleinschaligheid van de organisaties of het feit dat reguliere subsidies geen specifieke Joodse kosten dekken.

Doordat dit verschil niet altijd onderkend wordt krijgt een sterke bedrijfseconomische benadering nog wel eens de overhand boven Tsedaka (de zorg voor

mensen, rechtvaardigheid).

Het moet in de eerste plaats om mensen gaan. De gebruikers van de voorzieningen, maar ook degenen die de Joodse identiteit van organisaties vorm geven, de medewerkers. Bij een Joodse organisatie werken doe je niet als een gewone 9-5 job. Je verbindt je daar aan met heel je hart en ziel, met heel je nesjomme. Een te strakke bedrijfseconomische benadering die onvoldoende recht doet aan medewerkers, kan de Joodse identiteit van de organisatie ernstig aantasten.

Visie- en beeldvorming

Daar waar bestuurlijke organen visies ontwikkelen zien wij dat die niet makkelijk tot stand komen.

Visievorming wordt vaak belemmerd doordat men niet alleen richting de professional, maar ook onderling het gelijk probeert te halen en sturende krachten niet worden geaccepteerd.

Als er dan toch -uiteindelijk- vergezichten uitkomen, dan worden die maar al te vaak onhandig gecommuniceerd waarbij belangrijke actoren binnen de organisatie niet goed gehoord worden. Communicatie is een belangrijk deel van het beleidsproces. Ook dat doe je er niet zomaar even bij. Ook hierbij worden professionele medewerkers te vaak gepasseerd.

Wat er dan uitkomt is bijna altijd een visie die gevormd worden binnen de bestaande kaders, binnen de bestaande organisatorische structuren en binnen de vaak beperkte leefwereld van de leden van bestuurlijke en toezichthoudende organen zelf. Die wereld kennen zij immers het beste. Over de randen van het bestaande kijken, 'out of the box'-denken komt uitermate weinig voor.

Dat brengt mij op een laatste bedreigende factor die bij organisaties een rol speelt en in alle gesprekken die ik heb gevoerd steeds maar weer werd genoemd. Onderlinge strijd en wantrouwen. In diverse organisaties spelen persoonlijke en zakelijke conflicten. Er wordt gesproken over moeilijke persoonlijkheden die het besturen frustreren. Die steeds maar tegenwerken, die zaken bedekken of juist eenzijdig naar buiten brengen. Er wordt gesproken over een gebrek aan zelfreinigend vermogen binnen de Joodse gemeenschap.

Ook daar is het goed om eens zorgvuldig te analyseren wat er aan de hand is en niet meteen in vooroordelen over mensen te vervallen. De kleinschalig-

heid van onze Joodse gemeenschap heeft als gevolg dat mensen met verschillende inhoudelijke denkbeelden en persoonlijkheden gedwongen worden om in één organisatie met elkaar samen te werken. Dat vergroot de kans op botsingen tussen mensen die onderwerpen beperkter dan wel breder zien.

Was de Joodse gemeenschap groter dan zou er voor alle stromingen wel een eigen plek zijn. Die ruimte is er niet. De verschillen van mening, die onsmakelijke ruzies, vaak breed uitgemeten, vormen een grote bedreiging. Het verzwakt ons.

Met het imago dat wij steeds maar weer opbouwen van ruziemakers; door het uitsluiten van mensen, de exclusiviteit van de Joodse gemeenschap; door het regelmatig -soms ongepast- de 'Joodse kaart' spelen; en door een gebrek aan moreel en verbindend leiderschap; stoten wij heel veel mensen, die zich zonder meer Joods voelen, af!

Zo werkt het niet meer!

We zitten in een complexe situatie waarin wij enerzijds zaken overeind moeten houden en anderzijds moeten veranderen. Er is nu nog een grote Naoorlogse generatie met een redelijk sterke Joodse identiteit. De Joodse identiteit van de opvolgende generaties is anders.

De Joodse infrastructuur is op die veranderingen nog niet ingericht. Er is een flink leiderschapsprobleem. Besturen worden moe van het vechten tegen de bierkaai, de overlevingsmodus'. Ze spreken over de toekomst maar hebben er nog geen echte visie op. Er zijn veel onderlinge meningsverschillen en het imago van de Joodse gemeenschap stoot eerder af dan het mensen aantrekt. Wij zijn soms zelf onze ergste vijand!

Wat het meest is opgevallen in de gesprekken die ik heb gevoerd, was dat iedereen, letterlijk iedereen, mij hetzelfde zei. Iedereen vertelde mij dat het zo niet meer ging. De één wanhopig, de ander met berusting als een fact of life. Sommigen proberen over de rand van de bestaande situatie te kijken, anderen blijven in de waan van de dag.

De conclusie is duidelijk, de bestaande Joodse infrastructuur voldoet niet meer aan de eisen van deze tijd!

Lichtpuntjes

Het is echter niet alleen maar kommer en kwel. Er zijn wel degelijk lichtpuntjes!

Als ik kijk naar wat organisaties als de Liberaal Joodse Gemeente Amsterdam (LJG) en de Chabad doen, ja hele verschillende organisaties!- dan is dat bijzonder. Zij weten verschillende groepen binnen de gemeenschap, ook verder afstaanden, op een heel outreachende manier te bereiken. Zij schuwen het daarbij niet om naast religieuze activiteiten, vernieuwende sociaal-culturele activiteiten aan te bieden als bindmiddel.

Wat Amos² bij de Joodse Gemeente Amsterdam doet en Bendigamos³ bij de Portugese Gemeente is nieuw en enthousiasmerend. Ik zie ook een dergelijke jonge beweging binnen de LJG.

Er zijn steeds meer van dit soort kleinschalige initiatieven. De instelling van sjoelgemeenschappen bij de Joodse Gemeente Amsterdam waar de sjoelbezoekers weer zelf verantwoordelijkheid nemen heeft resultaat.

De activiteiten die de afdeling Joodse activiteiten van JMW over het hele land organiseert zijn laagdrempelig en toegankelijk voor iedereen met een Joodse achtergrond. Jonet, een website die de digitale toegangspoort tot Joods Nederland beoogt te zijn doet het met een steeds toenemend aantal bezoekers uitstekend. Het Joods Hospice Immanuel, een bijzondere voorziening die mensen die aan het eind van hun leven zijn zorg biedt in een warme Joodse omgeving, trekt ook heel veel gemotiveerde vrijwilligers. Bij Leven en Welzijn, jongeren vanuit allerlei hoeken en gaten, met heel verschillende Joodse identiteiten, die zich inzetten om de Joodse gemeenschap veilig te houden. Jom Ha-Voetbal trekt jaarlijks een paar duizend mensen. Maccabi, onze sportorganisatie, verzint steeds weer nieuwe aantrekkelijke activiteiten.

² AMOS is in 2011 gestart vanuit de behoefte om het Jodendom en daarmee ook het sjoelgebeuren tot iets te maken waarbij iedereen zichzelf kan zijn. Waarbij iedereen, vaste en incidentele bezoekers, vroom en vrij, jong en oud van harte welkom is en vooral gelijk is. De gelijkwaardigheid van een ieder ongeacht levensstijl, kapitaalkrachtigheid, positie en kennis binnen het sjoelgebeuren vormt voor AMOS de basis van het joodse denken. Niemand is te vroom, niemand is niet vroom genoeg. AMOS wil iedereen de mogelijkheid geven naar sjoel te gaan, geïnspireerd en betrokken te raken. Deel te nemen aan de dienst op de manier die bij hem of haar past, anoniem of actief, als onderdeel van een gemeenschap die om elkaar geeft. AMOS ziet sjoel als een positieve beleving, gericht op participatie bijvoorbeeld door veel te zingen en iedereen zoveel mogelijk bij de dienst te betrekken. (website Amos)

³ Bendigamos is een onafhankelijke organisatie met als doel om het Jodendom toegankelijker te maken en meer Joden zich thuis te laten voelen in de Joodse gemeenschap. De diensten bij Bendigamos zijn orthodox-Joods en gaan volgens de eeuwenoude Amsterdams-Portugese traditie, en iedereen is even welkom, ongeacht wat je van het Jodendom weet of wat je er mee doet. Bendigamos is in juni 2015 met zijn activiteiten begonnen. (website Bendigamos)

Wat hebben deze initiatieven gemeen? Ze zijn vernieuwend, ze zijn inspirerend, ze zijn betekenisvol, ze zijn laagdrempelig, ze geven echte persoonlijke aandacht en zingeving aan mensen, ze zijn meer inclusief dan de organisatie waaruit zij voortkomen en ze versterken een vorm van teamspirit waarin mensen weer zelf verantwoordelijkheid nemen.

Het zijn niet meer de vaste organisatorische verbanden die mensen binden. Deze initiatieven ontwikkelen zich veelal rond een behoorlijk charismatische initiatiefnemer die met een groepje vrienden of gelijkgezinden gewoon zijn eigen weg gaat en mensen meetrekt, mensen op een authentieke manier inspireert.

Rabbin Nathan Lopes Cardozo is vanuit de orthodoxe traditie ook zo'n onconventioneel en authentiek denker. Hoe je inhoudelijk ook over hem mag denken: hij is vernieuwend en revolutionair. Hij probeert de halacha, de Joodse wet, weer een nieuwe hedendaagse invulling te geven, een bron van nieuwe inspiratie, ook voor verder afstaanden en Israëli's.

Dit kunnen de basis-ingrediënten vormen die het weer aantrekkelijk maken voor mensen om terug te komen naar het Jodendom en deel uit te maken van een brede, pluriforme, Joodse gemeenschap.

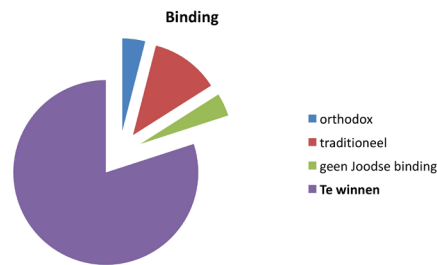
Oproep

In plaats van deze ontwikkelingen als een bedreiging te zien, wat vaak het geval is, moeten wij die stimuleren. Dit soort grassroots bewegingen hebben de toekomst. Wij moeten ons losmaken van het denken in vaste structuren en mensen de vrijheid hergeven om zich op hun eigen manier te organiseren. Kleinschalig, flexibel, wispelturig. Ze komen op en verdwijnen weer als zij hun nut hebben overleefd.

Het losmaken van de gevestigde structuren, van de gevestigde orde, zal meer ruimte geven voor betekenisvolle initiatieven. En ... er is zoveel te winnen.

Zoals ik in het begin zei: slechts 16 procent van de Joodse gemeenschap in Nederland in zijn meest brede zin is georganiseerd. Zo'n 80 procent voelt zich Joods. Als wij daar maar een deel van weten te betrekken bij Joodse activiteiten dan winnen wij een hele Gemeenschap.

Een Gemeenschap te winnen!

Uitgangspunt moet zijn dat elke groep binnen de Joodse gemeenschap het recht heeft zijn eigen uitgangspunten en (halachische) criteria te bepalen.

Ik pleit tegelijk voor het respecteren van ieders persoonlijke positie binnen de Joodse Gemeenschap. Of die nu orthodox, liberaal, atheïstisch of agnostisch is; of het nu jongeren of ouderen zijn; of ze nu een Joodse moeder of alleen een Joodse vader hebben; of ze nu wel of niet lid van een Joodse organisatie willen worden. Iedereen heeft recht serieus te worden genomen en gelijkwaardig te worden behandeld.

Als wij de Joodse gemeenschap in Nederland willen laten voortbestaan moeten wij gaan nadenken hoe wij zo'n geheel nieuwe infrastructuur gaan faciliteren en enthousiasmeren. Dat vraagt bindend leiderschap.

Hoe verder?

Organisaties hebben zoals ik al stelde altijd twee taken: het voortzetten van de activiteiten die voor het heden nodig zijn (continuïteit); en zich voorbereiden op de toekomst (vernieuwing).

Continuïteit

Bestuurlijk neemt de invloed van de Naoorlogse generatie weliswaar af, maar als doelgroep voor Joodse activiteiten, als gebruikersgroep, is juist deze groep heel interessant. Zoals al eerder gesteld is dit de meest 'Joodse' generatie. Deze groep maakt in 2020 ruim 25 procent uit van de Joden in Nederland. Het zijn er ruim 13.000! (halachisch: 9.700). Dit zijn de mensen die nu meer tijd hebben. Die, nu zij afscheid aan het nemen zijn van hun werk en de kinderen de deur uit zijn, hun interesses weer kunnen gaan najagen.

Het is veruit de meest duidelijke en toegankelijke doelgroep binnen de Joodse gemeenschap. Een degelijke generatie, met dit soort kenmerken, zal niet gauw meer ontstaan. Voor Joods Nederland is dit een uitgelezen kans!

Daar is natuurlijk wel geld voor nodig.

Uit mijn 36-jarige ervaring weet ik niet beter dan dat Joodse fondsen altijd het beleid hebben om hun kapitaal overeind te houden voor de toekomst. Het geeft echter geen pas om geld voor een onduidelijke, en in ieder geval geheel andere, toekomst, krampachtig vast te houden of zelfs -wat ook wel eens gebeurt- op te potten. De ontwikkelingen in Joods Nederland vragen om te blijven investeren in de Eerste en de Naoorlogse generatie. Gebeurt dat niet dan vallen noodzakelijke voorzieningen voor hen één voor één om.

Laten wij proberen de activiteiten en voorzieningen die zij - m.n. de Eerste generatie - nog nodig hebben zolang mogelijk overeind te houden! Daarvoor is dat veelal oorlogsgerelateerde geld immers ooit bestemd!

Vernieuwing

Tegelijk moeten wij ons voorbereiden op een andere Joodse gemeenschap voor de komende generaties die zich nu al aandienen. Het doel van deze PS, deze 'nabrand', is daartoe op te roepen.

Laten wij nou eens met mensen vanuit verschillende richtingen, vanuit verschillende disciplines, met verschillende denkbepelden bij elkaar gaan zitten. Laten wij eens vrijelijk brainstormen zonder meteen ideeën als onwelgevallig af te doen. Laten wij een aantal denktanks instellen en proberen om geleidelijk

en in een open transparante sfeer tot een soort gezamenlijke, overkoepelende, consensus te komen. Alleen zo'n beweging zal al zoveel goodwill kweken!

De Naoorlogse generatie past terughoudendheid. Onze rol is om te ondersteunen, te faciliteren en onze specifieke Joodse expertise op de diverse terreinen (w.o. welzijn en educatie) vast te leggen en over te dragen opdat algemene organisaties in de toekomst ook goede dienstverlening aan de volgende generaties kunnen geven.

Laten we de jongeren motiveren en de gelegenheid geven om zelf na te denken over initiatieven om hun toekomst vorm te geven. Daar is ook geld voor nodig. Zeker! Maar er is nog steeds heel veel geld binnen de Joodse gemeenschap. Geld dat gefragmenteerd is bij allerlei verschillende Joodse fondsen.

Zoals gesteld zijn er steeds vaker fondsen die vinden dat verliesgevende activiteiten van organisaties moeten worden afgestoten om te zorgen dat er ook nog voorzieningen zijn voor hun kinderen en kleinkinderen. Die om deze reden stevig bovenop hun vermogens blijven zitten. Daarbij lijkt men uit te gaan van een Gemeenschap die een voortzetting is van de Gemeenschap zoals wij die in de afgelopen eeuwen hebben opgebouwd.

Ik hoop dat ik duidelijk heb kunnen maken dat die toekomst echt heel anders zal zijn. In die toekomst zullen 'dure' organisaties als Joodse kerkgenootschappen, Joodse onderwijsinstellingen, Joodse welzijn- en gezondheidsinstellingen waarschijnlijk niet meer in hun huidige vorm bestaan.

Investeren in de toekomst

Behoud het nodige en investeer in de toekomst!
Investeer in mensen

Mijn pleidooi vandaag is om nu eens werkelijk te gaan nadenken over de toekomst. We moeten blijven investeren in Joods onderwijs, zowel op Joodse scholen als zeker ook daarbuiten. Nieuwe, nieuwsgierig makende onderwijstools en spel materiaal dat wij kunnen aanbieden aan een brede groep kinderen met een Joodse achtergrond. Zij vormen de basis voor de toekomst van Joods Nederland!

En natuurlijk moeten wij geld reserveren voor een nieuwe Joodse infrastructuur die de ontwikkeling van nieuwe Joodse initiatieven faciliteert. Waar mensen van verschillende pluimages, met verschillende Joodse achtergronden, in Nederland, ook mensen met alleen een Joodse vader, - samen- een Joodse gemeenschap kunnen gaan vormen. Een Joodse gemeenschap die niet alleen religieus bepaald wordt. Waar ook ruimte is voor mensen die zich sociaal en/of cultureel Joods voelen. Waar ook de niet-Joodse partners een plek krijgen. Een inclusieve, pluriforme, Joodse gemeenschap. Alleen dan, dat is mijn oprechte overtuiging, kan een Joodse gemeenschap in Nederland - tegen alle verdrukking in- blijven voortbestaan!

Tijdens het nadenken over mijn afscheidsverhaal bedacht ik dat de huidige situatie ook gezien kan worden als een verlaat gevolg van de Sjoa. De Eerste en de Naoorlogse generatie moest dealen met de eigen en de overgedragen oorlogsproblematiek. Tegelijk zien wij nu -nu er wat afstand is- dat die oorlog ook een binding vormde met elkaar. Een binding die lange tijd de lijm was die deze Joodse gemeenschap bij elkaar hield.

Die binding via de Sjoa is - gelukkig - minder voor de komende generatie maar daarmee komt op weer een andere manier het vacuüm naar voren dat de moord op 102.000 Nederlandse Joden, zeven decennia geleden, binnen de Joodse gemeenschap heeft geslagen. Zo blijft die verdomde oorlog steeds maar weer een rol spelen.

Tot slot

Ik wil graag iedereen danken voor de geweldige samenwerking die ik gedurende al die zesendertig jaar met zoveel verschillende personen en organisaties mocht hebben. De prettige en constructieve contacten en vooral het begrip van buiten de Joodse gemeenschap voor de historische en sociale positie waarin mijn doelgroep, de Joden in Nederland, zich bevonden en nog steeds in bevinden. Dat begrip, de bereidheid mee te denken en een bijdrage te leveren zal ook in de toekomst belangrijk blijven. Deze Joodse gemeenschap blijft een bijzondere groep. Een groep waar blijvende solidariteit vanuit de Nederlandse samenleving op zijn plaats is!

Dank gaat ook uit naar alle collega's bij JMW, management, staf, uitvoerenden en ondersteuners, waarmee ik in al die jaren heb mogen werken. Het was bijzonder! Ik heb veel van jullie geleerd. Speciale dank voor Chris Kooyman die de tekst doornam en mijn interpretaties vanuit het sociaaldemografisch onderzoek checkte. Die speciale dank geldt ook de andere meelezers die mij zeer lief zijn.

Bijzondere dank gaat uit naar mijn kinderen, David en Aron, die hun leven lang hebben moeten dealen met een vader die steeds maar bezig was met 'die Joden in Nederland'.

Die bijzondere dank geldt natuurlijk helemaal de Liefde van mijn Leven, mijn Flora, die gedurende al die jaren heeft meegeleefd, mij heeft gesteund, geadviseerd en gecoacht.

Hans Vuijsje

Dankwoord

Ter voorbereiding van deze afscheidslezing zijn met een groot aantal personen binnen de Joodse gemeenschap gesprekken gevoerd. Deze gesprekken hebben geholpen mijn gedachten over de situatie binnen de Joodse gemeenschap te toetsen, verder te verdiepen en aan te scherpen. De inhoud van deze lezing is echter -heel nadrukkelijk- voor mijn rekening.

Ik wil graag de volgende personen danken dat zij de tijd en moeite hebben genomen om mij te ontvangen en met mij van gedachten te wisselen.

André Agsteribbe	Herma Kok
Karien Anstadt	Chris Kooyman
David Beesemer	Nachshon Rodrigues Pereira
Michael Bloemendal	Joram Rookmaaker en Rosaly Brandon
David Brilleslijper	Fred Salomon
Menno ten Brink	Menachem Sebbach
Jolande Drop	Emile Schrijver
Erna Houtkooper-Barend	Aboed Shabi
Yvonne Houweling	Jonathan Soesman
Binyomin Jacobs	Rob Sprecher
Yanki Jacobs	Ruben Vis
Paul Josef	Esther Voet
Esther Koedam	Ron van der Wieken

Ik dank tevens de aanwezigen bij de Algemene ledenvergadering van de stichting JONAG (Joods naoorlogse generatie) op 29 oktober 2017 waarmee ik eveneens van gedachten heb kunnen wisselen.

VORMGEVING: LUNA 3

FOTO: PATRICK STERNFELD

